

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

Pedagogika fakulteti

Tasviriy san`at va muhandislik grafikasi kafedrası

Tasviriy san`at va muhandislik grafikasi ta'lim yo`nalishi
4–kurs T guruh talabasi Gafforova Gulhayo Faxriddinovnaning
«Tog` manzarasi» mavzusida kompozitsiya ishlash metodikasi
mavzusidagi

KURS ISHI

Ilmiy rahbar:

Nurmatov M.

Navoiy – 2015

« T A S D I Q L A Y M A N »
Kafedra mudiri _____
« ____ » _____ 20__ y.

K U R S (i s h i) L O Y I H A S I

_____ fan bo'yicha
 Guruh _____ talaba _____
 Rahbar _____

T O P S H I R I Q

1. Ishlanadigan loyiha mavzusi _____

2. Boshlang'ich ma'lumotlar _____

3. Qo'llanmalar _____

4. Chizmalı qismning tuzilishi _____
 1. _____
 2. _____
 3. _____
 4. _____
5. Yozma qismining tuzilishi _____

6. Qo'shimcha vazifa va ko'rsatmalar _____
7. Kurs (ishi) loyihasini bajarish rejasi

Rahbar _____

This image shows a single sheet of white paper with horizontal black ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Uslubiy qism	Ko`rgazmali qurollar	Adabiyotlar	Rasmiylashtirish	Himoyachi	Jami ball

Rahbar _____

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

PEDAGOGIKA FAKULTETI

Tasviriy san`at va muhandislik grafikasi kafedrasining

20__-yil _____dagi ____-sonli yig`lish qaroridan

K O` C H I R M A

Qatnashdilar:

K U N T A R T I B I

20__-20__-o`quv

yilida

_____ fakulteti
 _____ ta`lim yo`nalishi talabasi
 _____ ning
 kurs ishi mavzusini tasdiqlash to`g`risida

E S H I T I L D I :

Kafedra mudiri: katta o`qituvchi. S.A. Shovdirov so`zga chiqib kafedra a`zolarini kurs ishi mavzusi bilan tanishtirdi va mavzuning dolzarbligi bugungi kundagi ahamiyatini nazarda tutib:

 _____ nomli kurs ishining mavzusi qilib tasdiqlansin.

Ilmiy rahbar etib _____ **belgilansin.**

Kafedra mudiri:

katta o`qituvchi. S.A. Shovdirov

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
PEDAGOGIKA FAKULTETI
Tasviriy san`at va muhandislik grafikasi kafedrasining
20__-yil _____dagi ____-sonli majlis qaroridan

K O` C H I R M A

Qatnashdilar:

K U N T A R T I B I

4–kurs talabalarining kurs ishi muhokamasi.

E S H I T I L D I :

Kafedra mudiri: katta o`qituvchi S.A. Shovdirov so`zga chiqib, kafedra a`zolarining qalamtasvir rangtasvir va tasviriy san`at o`qitish metodikasi hamda muhandislik grafikasini o`qitish metodikasi fani bo`yicha tayyorlagan kurs ishi haqida to`xtalib, ishning to`liq talab asosida tayyorlanganligini, kurs ishining xulosasi, zaruriy hujjatlari rasmiylashtirilganligini ta`kidlab o`tdi.

Shundan so`ng talaba: _____

O`z mavzusi bo`yicha uning dolzarbligi, maqsadi, vazifalari, olib borilgan uslubiy ishlarning natijalari haqida o`zining xulosa va tavsiyalarini bayon etdi.

Kurs ishining mavzusi yuzasidan berilgan savollarga to`liq javob qaytardi.

MAJLIS QAROR QILDI:

1. Talaba: _____ ning

_____ mavzusidagi kurs ishi tugallangan ish deb hisoblansin.

2. Kurs ish himoyaga tavsiya etilsin.

Kafedra mudiri:

katta o`qituvchi S.A. Shovdirov

MUNDARIJA

KIRISH.....	
I-BOB. TASVIRIY SAN'AT MASHG'ULOTLARIDA KOMPOZITSİYALAR USTIDA ISHLASH	
1.1. Tasviriyl san'atni o'qitishda mavzuli kompozisiya ishlash mashg'ulotlarining ahamiyati	
1.2. Tasviriyl san'at mashg'ulotlarining vazifalari	
II-BOB. TABIAT MANZARASINI TASVIRLASH ORQALI BOLALAR TARBIYASIGA ESTETIK YONDASHUV	
2.1. Ochiq havoda manzara ishlash orqali tabiatga munosabat	
2.2. Manzara tasvirlashda qush va hayvonlar rasmini chish orqali estetik munosabat	
UMUMIY XULOSALAR VA TAVSIYALAR.....	
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	

KIRISH

1997-yili O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qabul qilindi. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da estetik turkumdagi fanlarni o'qitilishiga alohida e'tibor berilgan bo'lib, xususan uning "Uzluksiz ta'limni tashkil etish va rivojlantirish prinsiplari" qismida uzluksiz ta'limning faoliyat ko'rsatish prinsiplaridan biri ta'limning ijtimoiylashuvi deb qaraldi. U ta'lim oluvchilarda estetik boy dunyoqarashni hosil qilish, yuksak ma'naviyat, madaniyat va ijodiy fikrlashni shakllantirish¹ lozimligini qayd etadi.

Mavzu asosida rasm chizish mashg'ulotlarining oldida turgan maqsad va vazifalar xalq pedagogikasining didaktik prinsiplari va psixologiyaning ilmiy asoslari bilan belgilanadi. Ular bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish, o'quv materialini tushungan holda o'zlashtirishga erishish, ko'rsatmalilik kabi talablarni bajarish, o'qitishni ma'lum izchillik va muntazam amalga oshirishdan iboratdir. Bular quyidagi vazifalarni amalga oshirish bilan bog'lanadi:

- predmet va buyumlarning vazifalari, shakli, rangi va boshqa sifatlariga o'quvchilar e'tiborini qaratgan holda, ularda predmet va buyumlar go'zalligi haqidagi tushunchalarni shakllantirish;

- mavzuga oid rasm chizish maqsadida dastlabki kuzatish malakalarini o'stirish;

- eng qiziq mazmunni tanlay bilishga o'rgatish;

- qog'ozda rasmni to'g'ri joylashtirishda shakl va rang muvozanatini saqlab qolishga erishish;

- o'quvchilarning predmetlar ko'zdan uzoqlashib borgan sari kichrayib borishini rasmda tasvirlash malakalarini o'stirish;

- predmetlarning konstruktiv xususiyatlarini, ularning rasmini, qurilishini predmet bo'laklari orasidagi mutanosiblikka rioya qilgan holda tasvirlash malakalarini o'stirish;

- odam gavdasining tuzilishini rasmda tasvirlashga o'rgatish;

¹ I.A.Karimov. Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent 1998, 44-bet.

– mavzu asosida rasm chizishda obraz va narsalarning o‘zaro munosabatini to‘g‘ri tasvirlash malakalarini o‘stirish.

Mavzu asosida rasm chizishni tashkil qilish mavzuga taalluqli bo‘lgan materiallarni oldindan o‘rganishni talab qiladi. Shuning uchun o‘quvchilar ishga kirishishdan avval kompozitsiyada ishtirok etuvchi predmet va ob’yektlarning xomaki rasmlarini chizadilar. Bunday rasmlar naturaga qarab bajariladi. Mavzu asosida kompozitsiya yaratish jarayoni uchun tayyorgarlikning taxminiy tartibi quyidagicha bo‘lishi mumkin:

– mavzu bilan bog‘liq bo‘lgan voqelikni kuzatish, (illustrativ rasm chizishda ham shunday yo‘l tutiladi), ya’ni hayvonlar, qushlar, daraxtlar, binolar, odamlar harakati va boshqalarni maqsadga muvofiq ravishda kuzatish;

– mavzuga aloqador bo‘lgan naturaning xomaki rasmini chizish (qalamda, akvarelda, shuningdek sinfda, uyda yoki ko‘chada);

– yig‘ilgan materiallar asosida qalamda kompozitsiya tuzish;

– ishni rangda bajarish;

– odam gavdasining tuzilishini rasmda tasvirlay olish;

– mavzu asosida rasm chizishda obraz va narsalarning o‘zaro munosabatini to‘g‘ri tasvirlash.

Tasviriy san‘at o‘qituvchisi fanning barcha bo‘limlari bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lishi boshqa fanlar bilan aloqalari, san‘atshunoslik va gumanitar yo‘nalishlari haqida aniq tasavvur hamda ularni amalda qo‘llash malakasiga ega bo‘lishi zarur. Kasb-hunar kollejlari ijdokorlarni tayyorlash bo‘yicha talablar rassom-pedagoglar oldiga mazmunan yangi vazifalarni qo‘ymoqda.

Eng asosiy maqsad – zamonaviy tasviriy san‘at o‘qituvchisi orqali yoshlarimizdagi qobiliyat hamda imkoniyatlarni aniqlab, ularni to‘g‘ri shakllantirish va yuzaga chiqarish, tasviriy san‘at pedagogikasining o‘ziga xos murakkabliklarini tushunib, uning nozik qirralarini o‘quvchilarga ulashish mahoratiga ega bo‘la oladigan ustozlarni yetishtirib chiqarishdir.

Bu borada O‘zbekiston Prezidenti I. A. Karimovning “Barchamiz yaxshi anglab olishimiz kerakki, hayotimizning boshqa sohalaridagi ahvol, amalga

oshirilayotgan islohotlarimizning samaradorligi, avvalo, xalq ma'naviyatining tiklanishi, boy tarixiy merosimizning keng o'rganilishi an'alarimizning saqlanishi, madaniyat va san'at, fan va ta'lim rivoji bilan uzviy bog'liqdir"¹ degan so'zlari bilan ma'naviyat cho'qqisiga intilishga chorlamoqda. Buning uchun ta'lim olayotgan har bir talabani san'atga moyilligini, mavjud iqtidorlik va ijodiy qobiliyatini boyitib uni amaliy, nazariy, ilmiy jihatdan shakllantirish maqsad qilingan. Ta'limning samaradorlik mezoni uning xalqaro standartlar talablariga javob berishi bilan belgilanadi.

Tasviriy va amaliy san'at o'qituvchilarini shakllantirish uchun bu sohadagi barcha amaliy hamda nazariy bilimlar ta'lim sifatida zarur. Bular, asosan, qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya, amaliy bezak san'ati, haykaltaroshlik, san'at tarixi va eng asosiysi, bu bilimlarni o'rgatishning metodik asoslarini egallash hisoblanadi. Ta'lim mazmunidagi bu bilimlarni egallash vositasida bo'lajak o'qituvchi o'z sohasining ustasi bo'libgina qolmasdan, balki ana shu san'at sirlarini o'quvchi va yoshlarga ulasha olish malakasiga ega bo'ladi.

I-BOB. TASVIRIY SAN'AT MASHG'ULOTLARIDA KOMPOZITSIYALAR USTIDA ISHLASH

Mavzu asosida rasm chizishni tashkil qilish mavzuga taalluqli bo'lgan materiallarni oldindan o'rganishni talab qiladi. Shuning uchun o'quvchilar ishga kirishishdan avval kompozitsiyada ishtirok etuvchi predmet va ob'yektlarning xomaki rasmlarini chizadilar. Bunday rasmlar naturaga qarab bajariladi. Mavzu asosida kompozitsiya yaratish jarayoni uchun tayyorgarlikning taxminiy tartibi quyidagicha bo'lishi mumkin:

- mavzu bilan bog'liq bo'lgan voqelikni kuzatish, (illustrativ rasm chizishda ham shunday yo'l tutiladi), ya'ni hayvonlar, qushlar, daraxtlar, binolar, odamlar harakati va boshqalarni maqsadga muvofiq ravishda kuzatish;
- mavzuga aloqador bo'lgan naturaning xomaki rasmini chizish (qalamda, akvarelda, shuningdek sinfda, uyda yoki ko'chada);
- yig'ilgan materiallar asosida qalamda kompozitsiya tuzish;
- ishni rangda bajarish;
- odam gavdasining tuzilishini rasmda tasvirlay olish;
- mavzu asosida rasm chizishda obraz va narsalarning o'zaro munosabatini to'g'ri tasvirlash.

Kompozitsiya yaratishning tayyorgarlik bosqichida o'quvchilar perspektiva, rangshunoslik yuzasidan olgan bilimlaridan keng foydalanishlari kerak. O'qituvchi vazifani tushuntirishda o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otishi darkor. Masalan, adabiy asarning mazmuni bilan bog'liq bo'lgan mavzuni ishlashda bolalar e'tiborini hikoya, masal yoki ertaklarning g'oyaviy tomoniga qaratadi. Natijada o'quvchilar asardagi asosiy narsa nima, undagi qahramonlar kimlar, ularning xarakteri va sifatlari qandayligini tushuna boshlaydilar. Mavzuni tushuntirgach, o'qituvchi asarning mazmuni haqida suhbat o'tkazib, vazifani aniqlashtiradi. Birgina mavzuni turli xil mazmunda har birini o'ziga xos ko'rinishda tasvirlash mumkin. Masalan, «Bizning qurilishlarimiz» mavzusiga o'quvchilar shaxsiy kuzatishlari orqali yig'ilgan materiallar asosida turli konstruksiyalardagi zamonaviy uylarni, har xil mashinalarni, turli ishlarni

bajarayotgan odamlarni tasvirlashlari mumkin. Tajriba shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi mavzuni qanchalik keng va to'liq tushuntirsa, bolalar chizgan rasmlar shunchalik mazmundor va sifatli chiqadi.

Kompozitsiyaning umumiy sxemasi haqida o'ylayotgan bola nima qayerda tasvirlanishi, masalan, qaysi tasvir qanday yuzada, qog'oz sathining qayerida joylashishini, qanday ranglar bilan ishlanishini tasavvur qilishi, rasmda asosiy narsa yoki obraz kim yoki nima bo'lishini bilishi kerak.

Kompozitsiyani tugatish jarayoni muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ba'zi narsalar rasmini to'g'rilash va aniqlashtirish orqali ko'pincha o'quvchi rasmning bir butunligini buzadi, natijada kompozitsiyada yorug', soya va yarim soyalarning rasmdagi o'zaro uyg'unligi o'zgaradi. Bunday hollarda o'qituvchining mo'yqalamni qo'lga olib, rasmni tuzatishi to'g'ri bo'lmaydi. O'quvchining xatosini tushuntirib, uning o'ziga rasmdagi xatolarni tuzatishni o'rgatish kerak. Tushuntirishda ko'rsatmali materiallardan, o'quvchilarning namunali rasmlaridan, rassomlar yaratgan suratlardan namunalar ko'rsatish yaxshi natijalar beradi.

Agar sinfda boshlangan ish dars oxirigacha tugallanmasa, o'qituvchi uni tugallashni uyga vazifa qilib topshirishi mumkin. Bunday hollarda o'qituvchi keyingi dars boshlanishida uyda bajarilgan ishlarning muhokamasini o'tkazadi.

Rasmlarni tahlil qilish jarayonida o'quvchilarning o'z fikrlarini bayon etishlariga imkon berish kerak. Ularning javobidan mavzu qanday o'zlashtirilganligini va kompozitsiya qoidalari ularning ijodlarida qay darajada saqlanib qolganligini bilib olsa bo'ladi.

Mavzu asosida rasm chizish darslarida turli xildagi san'at asarlarining reproduksiyalari bo'lishi talab etiladi. Bu suratlar (reproduksiyalar) o'quvchilar bilan birgalikda tahlil qilinadi. Bunda suratlarining kompozitsiyasi, mazmuni, g'oyasi haqida fikr yuritiladi.

Bolalarga shu mavzuda ishlangan parallel sinf o'quvchilarining rasmlaridan ko'rsatiladi. Bolalar sport maydonlariga ekskursiyaga olib borilsa, ularning ijodiy faolligi yanada oshadi.

Ilustrativ rasm chizish mashg'ulotlari uchun o'qituvchining hikoyaga

taalluqli bo'lgan hayvonlar rasmlarini tayyorlab kelishi va hikoyani ifodali qilib o'qib berishi talab etiladi. Hikoya mazmunining ikki-uch o'quvchi tomonidan so'zlatilishi bolalar asar mazmuni va personajlar haqida to'liq tushunchaga ega bo'lishlariga yordam beradi.

Hayvonlar va odamlar bilan bog'liq bo'lgan mavzularda rasm chizdirilayotganda o'quvchilarga o'yinchoqlar va haykalchalar ko'rsatish maqsadga muvofiqdir. Bu hayvon yoki odamning xarakterli belgilariga bolalar diqqatini jalb qilish, uni turli nuqtai nazardan ko'z o'ngiga keltira olish imkonini beradi. Mavzu yuzasidan ekskursiya tashkil etilishi lozim. Bunda bolalarning asosiy e'tibori faqat kuzatilayotgan narsalarning tuzilishi, tabiatda joylashuvigagina emas, balki tabiatning o'ziga xos go'zalligiga, ranglarning turli-tumanligiga qaratilishi bilan ularda estetik idrok etish malakalari tarbiyalab borilishi kerak.

Ekskursiyada quruq kuzatish bilan chegaralanish yaramaydi. Uni suhbat vositasida amalga oshirish va bu suhbatda bolalar faol ishtirok etishlari lozim. Bu ular tafakkurining o'sishiga, xotira va tasavvurlarining rivojlanishiga va mustahkamlanishiga yordam beradi.

O'qituvchi bolalar ishini o'z vaqtida nazorat qilib turmasa, ko'pchilik bolalar chala ishlarini ham bo'yab qo'yadilar. Muvaffaqiyatsiz chiqqan rasm bolaning tasviriy faoliyatga bo'lgan qiziqishini pasaytiradi. Shunday ish bir necha bor qaytarilsa, o'quvchining chizishga bo'lgan qiziqishi susayadi. Ana shunday muvaffaqiyatsizliklarni kamaytirish maqsadida o'qituvchining ruxsatisiz bolaning rasmni bo'yashi qat'iy taqiqlanishi lozim. Darsning oxirida muvaffaqiyatsiz ishlangan ishlardan bir nechtasini tanlab olib, bolalar ishtirokida tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Tahlilda rasm kompozitsiyasi, rangi, tasvirning ishonarli yoki ishonarsiz ekanligi, obrazlar va narsalarning o'zaro bog'liqligi hamda boshqalar haqida fikr yuritiladi. Shunday qilingan taqdirdagina bolalar to'g'ri va noto'g'ri ishlangan ishlar haqida to'liq tushunchaga ega bo'ladilar.

Tasviriy san'at o'quv fani umumiy o'rta ta'lim fanlari ichida ma'naviy sog'lom avlod tarbiyasi masalasini ijobiy hal etishda keng imkoniyatlarga ega

ekanligi bilan ajralib turadi. Chunki, aynan tasviriy san'at darslarida san'at va san'atkor olami, san'atning ijtimoiy vazifasi va o'ziga xos xususiyati, uning tasviriy ifodaviy «tili»ni o'rganib borish orqali o'quvchilar atrof muhit, tasviriy, amaliy san'at va me'morlikdagi go'zalliklarni ko'ra bilish, anglash, ularni baholash, qadrlash va muhofaza qilishni o'rganib boradilar. Shuning uchun ham tasviriy san'at o'quv predmetining bosh maqsadi o'quvchilarda estetik madaniyatni va badiiy tafakkurni yuksaltirish hamda tasviriy savodxonlikni tarbiyalashdan iboratdir.

Borliqni idrok etish va kompozitsiya darslarida tabiatni kuzatish va uni rasmlarda aks ettirish bolalar tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar dars jarayonida tabiatni kuzatar ekanlar, ular daraxtlarning tuzilishini, shoh-shabalarining shakl va yo'nalishini turli-tumanligi, barglarning rangi va shakli, nafisligi va yoqimlilikini bilib oladilar. Shuningdek, gullarning rangi va shakli, xilma-xilligi, bahor va kuz manzarasining go'zalligi, ninachi, kapalak, qushlarning engil va nafis parvozi ham o'quvchilarni hayajonlantiradi.

Har qanday kompozitsiya ishlash qat'iy ketma-ketlilik asosida bo'ladi.

Xususan:

1. Mavzu yuzasidan mazmun tanlash.
2. Mavzu yuzasidan kuzatish ishlarni olib borish. Ayniqsa, manzara, turmush, animal janrlarda rasm ishlaganda bu metod qo'l kelsa, tarixiy, batal, marina janrlarida rasm ishlaganda esa san'at asarlarining reproduksiyalari, slayd, diopozitiv, diafilm, foto va otkritkalardan foydalaniladi.
3. Rasm o'lchovi va formatini tanlash.
4. Tanlangan mazmunni dastlabki kichik o'lchovdagi ishchi eskizda aks ettirish.
5. Rasm uchun qoralama, ranglamalarni bajarish. U dars, darsdan tashqari vaqtlarda ham bajarilishi mumkin.
6. Rangtasvirni chiziqli tasvirini ishlash.
7. Rangtasvirni bo'yoqlar bilan tasvirini ishlash. Mazkur tartib mavzu, mazmun, o'quvchilarning tayyorgarligi, qobiliyati, tasvirlash imkoniyatlariga

qarab o'zgarishi mumkin. Bu o'zgarish ish hajmini ko'payishi yoki kamayishi hisobiga, shuningdek, tayyorgarlik va rasm ishlash bosqichlarida ham bo'lishi mumkin.

Rangtasvir kompozitsiyasi mashg'ulotlariga ko'pincha 2-3 soat vaqt ajratiladi. Ularning birinchi soatida mavzu, mazmun aniqlanadi, material to'planadi, ishchi eskiz tayyorlanadi, chiziqli rasm ishlanadi. Mashg'ulotlarning ikkinchi soatida esa rasmini bo'yoqlar bilan bo'yaladi. Murakkab mazmundagi rasmlar ishlaganda esa, birinchi soatda tayyorgarlik, ikkinchisida eskiz va chiziqli rasm, uchinchisida, ish bo'yoqlar bilan bajariladi.

1.1. Tasviriy san'atni o'qitishda mavzuli kompozitsiya ishlash mashg'ulotlarining ahamiyati.

Mavzu asosida rasm ishlash – tasviriy san'at predmetining eng qiziqarli va eng zarur bo'limlaridan biridir. Mavzu asosida chizilgan rasmlar mazmunli bo'lishi lozim. Mazmunli rasmlar chizish uchun hayotimizdan olingan mavzular, boshqa mamlakattar va davlattardagi odamlar va hayvonlar hayotiga oid mavzular, adabiy asarlar (ertak, masal, hikoya, povest, she'r va hokazolar) manb'a bo'lib xizmat qiladi.

Odatda, o'qituvchi vazifa berishda bir yoki bir necha mavzularni tavsiya etadi. O'quvchilar esa birontasini tanlab, o'sha asosda rasm chizadilar. Sportga, fantastikaga oid mavzular ham o'quvchilarda zo'r qiziqish uyg'otadi. Ayniqsa xokkey, futbol, boks, tennis kabi o'yinlar asosida chizilgan bolalar rasmlari boshqa mavzudagi rasmlardan o'zining yuqori saviyada ishlanganligi bilan farq qiladi. Bu narsa tabiiy albatta. Chunki bolalar o'yinning shu turlari bilan shug'ullanadilar yoki bunday o'yinlarni televizor ekranlaridan tez-tez tomosha qiladilar. Natijada ular o'yin yoki tomoshadan katta taassurot oladilarki, u bolalar tasavvurida uzoq vaqtgacha saqlanadi. Bolalarga «Ko'chamizda futbol o'yini», «Gimnastika bo'yicha birinchilikda», «Yugirish bo'yicha musobaqa», «Boks» va boshqa shu kabi sportga oid mavzularni chizish uchun tavsiya etish mumkin.

Qiziqarli mavzular qatoriga «Havo jangi», «Ippodromda», «Dorboz bola»,

«Hayvon o'rgatuvchi», «Bo'ron», «Sirkda», «Hayvonot bog'ida» kabi mavzularni ham kiritish mumkin. Xayol va tasavvur asosida rasm chizish mashg'ulotlarida «Eng yaxshi ko'rgan o'qituvchim, onam, mening do'stim» mavzularida rasmlar ishlash ham mashg'ulotlar samaradorligini, o'quvchilarning fanga qiziqishini oshirishga yordam beradi. Ular o'zlari sevgan kishilarning rasmini asliga o'xshatishga jon dildan harakat qiladilar. Erishilgan yutuq va ish natijalaridan esa zavqlanadilar.

Ma'lumki, bolalar ertaklar asosida ham zo'r ishtiyoq bilan rasmlar chizadilar. Bolalar sevib o'qiydigan yoki tinglaydigan ertaklarga rasm chizdirilsa, yana ham samarali natijalar beradi. Bunday ertaklarga «Bo'g'irsoq», «Bo'ri bilan Tulki», «Tulki bilan Turna», «Sholg'om», «Qizil shapkacha», «Susambil», «Maqtanchoq quyon», «Baliqchi bilan baliq haqida ertak» va boshqalarni kiritish mumkin.

Mavzuli rasm chizish darslarida o'quvchilar narsaning o'ziga qarab rasmini chizish, dekorativ rasm chizish, san'at haqida suhbat darslarida olgan bilim va malakalaridan keng foydalanadilar.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tasviriy san'at o'quv predmetining maqsadi barkamol, komil insonni ayniqsa, badiiy madaniyatini shakllantirishdir.

Tasviriy san'at o'quv predmeti har bir inson uchun zarur bo'lgan badiiy madaniyatga doir elementar bilim va malakalar beradi. Chunki, har bir o'quvchi kelajakda qaysi sohada ishlashidan qat'iy nazar u ishdan tashqari vaqtlarida dam olishi, hordiq chiqarishi, ish vaqtida sarflangan quvvatini tiklashi kerak bo'ladi. Bunga u yuksak badiiy saviyada ishlangan san'at asarlari bilan muzey, ko'rgazmalar va boshqa joylarda tanishish, ularni idrok etish, ulardan zavqlanish orqali erishadi. Shuningdek, ko'pchilik o'quvchilar o'zlarining kelajak hayotlarida ma'lum miqdorda rasm ishlashlariga to'g'ri keladi. Rasm chizishni bilish, faqat rassomlar, dizaynerlar, me'morlar uchungina emas, u o'qituvchilar, injenerlar, mediklar, quruvchilar, agronomlar, harbiylar, olimlar uchun ham zarurdir. Ularning har biri o'z faoliyatlarida rasm, sxemalar, diagrammalar, eskizlar orqali so'z bilan tushuntirib bo'lmaydigan o'z g'oya va fikrlarini tasvirlab ko'rsatishga harakat

qiladilar. Lekin bu maktablarda tasviriy, amaliy va me'morchilik san'atlaridan chuqur va keng bilim va malakalar berish kerak ekan, degan ma'noni bildirmaydi. Maktablar o'z nomiga ko'ra umumiy o'rta ta'lim maktablari deb nomlanib, bolalarga boshqa fanlar qatori tasviriy, amaliy va me'morchilik san'atlaridan umumiy, elementar bilim va malakalar berishni vazifa qilib qo'yadi. Yana shuni ham qayd qilish lozimki, umumiy o'rta ta'lim maktablari rassomlarni tayyorlamaydi, iqtidorli bolalar bilan ishlash, ularni rivojlantirish bilan ham shug'ullanishni nazarda tutmaydi. Rassomlar tayyorlash, iqtidorli bolalar bilan ishlash maktab to'garaklarida, maxsus maktab va akademik litseylarda, kollej va oliy o'quv yurtlarida amalga oshiriladi. Shuning uchun umumiy o'rta ta'lim maktablarida haddan ziyod, bolalarni qiynab qo'yadigan, ortiqcha zo'riqishga olib keladigan topshiriqlar berishga harakat qilish to'g'ri emas. Maktablarda tasviriy san'atdan beriladigan elementar bilim va malakalarga yarasha o'qitish metodlarini qo'llash zarur bo'ladi. Biroq tasviriy san'atdan oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida qo'llanilayotgan o'qitish metodlarining ayrim jihatlaridan foydalanish inkor etilmaydi. Shuningdek, ulardan to'laligicha umumiy o'rta ta'lim maktablarida foydalanish ham pedagogik jihatdan to'g'ri emas.

Maktabda tasviriy san'at estetik tarbiyani amalga oshirishga yo'naltirilgan asosiy o'quv predmeti hisoblanib, u quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- o'quvchilarning tabiat, san'at va hayotdagi go'zalliklarni idrok etishga o'rgatish:
- o'quvchilarning estetik didini tarbiyalash, go'zallikni baholay olish qobiliyati, xaqiqiy go'zallikni xunik voqea va narsalardan farqlay bilishga o'rgatish;
- shaxsning tasviriy-ijodiy faoliyatida o'zini ko'rsata bilishga, hatti-harakatini qo'llab-quvvatlash va hayotga go'zallik kiritish malakalarini o'stirish:
- bolalarning badiiy fikr doirasini kengaytirish va boshqalar.

1.2. Tasviriy san'at mashg'ulotlarining vazifalari.

Maktabda tasviriy san'at mashg'ulotlarining vazifalari haqida to'xtalganda ularni shartli ravishda ikki qismga bo'lish mumkin:

1. Tasviriy san'at darslarining o'ziga xos, maxsus vazifalari hisoblanib ular:

- borliqdagi va san'atdagi go'zalliklarni ko'ra bilish, idrok etish, tushunish va qadrlashga o'rgatish; estetik va badiiy didni o'stirish;
- bolalar badiiy fikr doirasini kengaytirish; badiiy ijodiy qobiliyat va fantaziyani rivojlantirish;
- tasviriy san'atning nazariy asoslari (yorug'-soya, rangshunoslik, perspektiva, kompozitsiya) bilan tanishtirish;
- rasm ishlash, haykal yasash, badiiy qurish-yasash yuzasidan elementlar malakalar hosil qilish;
- kuzatuvchanlik, ko'rish xotirasi, chamalash qobiliyati, fazoviy va obrazli tasavvurlarni, abstrakt va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish;
- tasviriy, amaliy me'morchilik san'at asarlarini tushungan holda o'qiy olishga o'rgatish;
- san'atga nisbatan qiziqish uyg'otish, uni qadrlashga, sevishtirishga o'rgatish.

2. Tasviriy san'at darslarining qo'shimcha vazifalari, ular:

- borliqni, hayotni bilishga ko'maklashish;
- milliy g'urur va milliy istiqlol mafkurasini amalga oshirish;
- bolalarda axloqiy (vatanparvarlik, baynalminal);
- mehnat, jismoniy tarbiyani amalga oshirish;
- bolalarni turli kasb va hunarlarga yullash.

Har qanday o'quv predmeti ta'lim mazmunida, albatta, o'zbek halqi yaratgan beqiyos boy, madaniy va ma'naviy merosni o'ziga asos qilib olishi lozim. Shunday ekan, o'zbek halqining dunyoga mashhur bo'lgan me'morchilik, amaliy va tasviriy san'at asarlarini maktablarda boshqa materiallarga qaraganda kengroq va chuqurroq o'rgatilishi talab etiladi. Shu bilan birga maktablarda ta'lim

mazmunining viloyat va shaharlar bo'yicha tabaqalashtirilishi ham maqsadga muvofiqdir. Chunki, O'zbekistonning viloyat, shahar, hattoki qishloqlarida amaliy san'at va me'morchilikning rivojlanishida o'ziga xoslik bor. Buni Buxoro, Samarqand, Kattaqo'rg'on, Rishton, Shahrisabz, Nurota, Marg'ilon, G'ijduvon, Urgut, Xo'jayli va boshqa shaharlarning san'atida ham yaqqol ko'rish mumkin.

Milliy san'atimiz bizning faxrimiz, uni biz keng o'rganishimiz tabiiy xoldir. Lekin, jahonda hamma halqlar tomonidan tan olingan umuminsoniy badiiy qadriyatlar ham mavjud. Ularni o'quvchilarga o'rgatmasdan turib, halqimiz jahon madaniyatida o'z o'rnini topa olmaydi. Aks holda, o'quvchilarimiz milliy qobiqqa o'ralishib qolib, jahon durdonalaridan bahramand bo'la olmay qoladilar. Shuni alohida qayd qilish lozimki, ko'p asrlik milliy-badiiy madaniyatimiz (tasviriy san'at, dekorativ-amaliy san'at, me'morchilik san'ati) haqida tegishli bilimlar berish bilan bir qatorda o'quvchilarga tasviriy va amaliy san'atdan beriladigan malakalarni unutmashimiz zarur.

O'qituvchi san'atshunoslik asoslari darslarida o'lkamiz tabiati, halqimizning fidokorona mehnati, buyuk ajdodlarimizning mustaqillik uchun qahramonona kurashi kabi mavzularda yaratilgan ko'plab asarlarni namoyish etish va tahlil qilish jarayonida ulardagi nozik nafosatni ochib berishga harakat qiladi. Bu borada rassomlardan O'.Tansiqboev, N.Karaxan, A.Mo'minov, L.Salimjonova, I.Jabborov, Ch. Axmarovlarning yuksak badiiy saviyada yaratgan asarlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Tasviriy san'at bolalarni borliqni, hayotni bilishga yordam beradi. Ular narsa va hodisalar rasmini chizishga kirishishdan avval narsalarning tuzilishi, shakli, o'lchovlari, rangi, fazoviy holatlarini o'rganadilar va ularni o'z ishlarida tasvirleydilar. Kuzatilayotgan jonli narsalarning hayoti haqida ham tasavvurga ega bo'ladilar, natijada bolalarning dunyo haqidagi tasavvurlari chuqurlashadi va kengayadi, xotiralari rivojlanadi.

Tasviriy san'atning tarixiy, batal janridagi rangtasvir asarlari, adabiy asarlarga ishlangan illyustratsiyalarni kuzatish asosida bolalar ming yillar oldin yashab o'tgan ajdodlarimizning turmush tarzi, madaniyati, kiyinishi, ish qurollarini

bilib oladilar. O`sha davrdagi binolar, o`simliklar, hayvonlar, buyumlarning tuzilishi, shakli, rangi, o`lchovlari haqida tasavvurga ega bo`ladilar. Ma`lumki, bolalar, tarixiy. batal, manzara, turmush, natyurmort, animal, afsonaviy janrlarda ishlagan rasmlarda tarixiy voqealar, jangu-jadallar, halqlar hayoti, hayvonlar, shahar va tabiat manzaralari haqida ko`pgina bilimlarga ega bo`ladilar.

O`quvchilarni mantiqiy va abstrakt fikrlashga o`rgatishda tasavvur va xotirani, jodkorlik va fantaziyaning rivojlantirishida maktabda tasviriy san`atni oldiga tushadigan bironta ham o`quv predmeti yo`q. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida ijodiy fikrlashga o`rgatishda katta o`rinni egallaydigan fanlardan matematika ham bunday imkoniyatga ega emas. Xususan, matematika darslarida o`nta masalani bir yo`l yoki bir formula asosida echilsa, tasviriy san`at darslarida o`quvchilar bir masala (topshiriq) ni bir necha yo`l bilan echadilar, u so`zsiz bolalarni fikrlashga, ijodiy o`ylashga yo`naltiradi. Aytaylik, o`quvchi u yoki bu hayotiy yoki afsonaviy mavzularda kompozitsiya ishlash jarayonida, mavzu bilan bog`liq bo`lgan voqeani eslashga harakat qiladi. Bunda voqea qaysi davrda, qayerda yoki boshqa sayyoralaridami, suv ostidami, tabiat qo`ynidami yoki uy ichidami, rasmda odamlar tasvirlanadimi yoki hayvonlarmi, tasvirlanadigan mavjudodlarning tuzilishi, shakli, ranglari, o`lchovlari qanaqa bo`lishligi haqida o`ylaydilar.

Eng muhimi, qog`oz yuzasida mazmun kompozitsion jihatdan qanday joylashtirilishidadir. Shuningdek, tasvir variativlik, kombinatsiya, muqobillik va boshqalar asosida ishlanadi. Bolalar rasm ishlashda tasviriy san`atning nazariy asoslari-yorug`soya, rangshunoslik, perspektiva, kompozitsiyaning qonun va qoidalarini tasavvur qiladilar va qo`llaydilar. Ular o`z rasmlarini ijodiy, yangi, qaytarilmas mazmunda bo`lishligiga harakat qiladilar.

Tasviriy san`atni o`qitish jarayonida qo`yiladigan topshiriqlar esa o`quvchilarni birdan bir va betakror o`z shaxsini, aqliy imkoniyatlarini namoyon etishga yo`llaydi. Bolalar o`quv topshiriqlarini echishda o`zlarini ijodkor bo`lishga undaydilar. Ular ijodkor uchun avvaldan ma`lum bo`lgan yo`ldan muammoni tez va oson hal qilib qo`yaqolmay, balki masalani yangicha, qaytarilmas echimlar orqali o`zlarining ijodkorlik va hayolotlarini, me`yor va uyg`unlik sifatlarini ishga

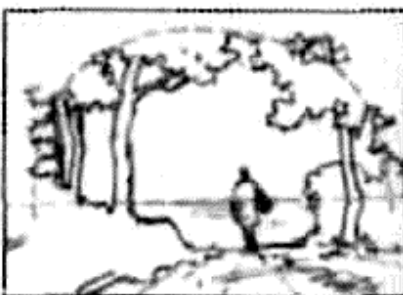
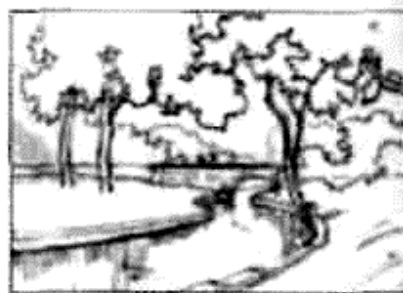
soladilar. Natijada ma'lum miqdorda orginal, yangi qaytarilmas ijod mahsuli dunyoga keladi.

Ijodkorlik, ijodiy fikrlaydigan shaxslar ular oddiy ijrochilar emas, ular jamiyatni rivojlantiruvchi asosiy kuchidir. Shuning uchun ham jamiyatimizga robotsimon ijrochilar emas, fikrlovchi, izlanuvchan, ijodkor, tashabbuskor kishilar kerak. Jamiyatimizning ravnaqi ko'p jihatdan ana shunday kishilarga bog'liq. Jamiyatimizda fikrlaydigan, izlanuvchan, ijodkor, hayotda ko'zda tutilmagan har qanday vaziyatlarda muammoni tez va oson echimini topa oladigan kishilar halqimizni taraqqiyotining yangi bosqichga ko'taradilar.

Ijodiy tafakkur butunlay yangi g'oyalar va tasavvurlarni vujudga keltiradi, shaxsda yashiringan qobiliyat va imkoniyatlarni, o'ziga xoslikni ruyobga chiqishga yordamlashadi. Shuni ham alohida qayd qilish lozimki, bunday sifatlar faqat olimlar uchungina emas, balki hamma sohada ishlovchilar (injenermi, vrachmi, dexqonmi, nonvoymi v.b) uchun muhimdir.

Shuning uchun ham ta'lim tizimida tafakkur va ijodkorlikni rivojlantirish asosiy vazifalardan biri deb qaraladi. Shu nuhtai nazardan qaraganda umumiy o'rta ta'lim maktablarida ijodiy tafakkurni o'stirishda tasviriy san'at darslari boshqa fanlar orasida eng katta o'rinni egallaydi.

O'quvchilarning ijodkorligi esa ko'proq bolalarda diqqat va tasavvurni o'stirishi bilan bog'lanadi. O'quvchi ayniqsa, boshqa sayyoralar, suv osti dunyosi, afsonaviy hayvonlar (dev, kentavr, suv parisi, dengiz shoxlari v.b.) bilan bog'liq rasmlar ishlaganda tasavvurni kuchli ishga solmasdan turib topshiriqni samarali hal qilolmaydi. Qolaversa har bir ijodiy ishni tasavvursiz va diqqatsiz echib bo'lmaydi. Shuningdek bu masala bolalarda his-hayajonni rivojlantirish bilan bog'liq. Ma'lumki, bolalar nihoyatda hayajonga boy bo'ladilar. Bolalarni narsalar tasviridagi turfa rang va shakllar, real va afsonaviy obraz va ko'rinishlar, voqea va hodisalar larzaga soladi, ularni to'lqinlantiradi.

Tasvirning yaxlitligi va birligi.

II-BOB. TABIAT MANZARASINI TASVIRLASH ORQALI BOLALAR TARBIYASIGA ESTETIK YONDASHUV

Tasviriy san'at o'quv predmeti o'z xarakteriga ko'ra estetik tarbiyaning asosini tashkil etuvchi estetik idrok, estetik zavq, estetik his-tuyg'u, estetik did, estetik mulohaza, estetik baholash, estetik ijod kabi sifatlarni o'stirishda katta rol o'ynaydi. Dekorativ kompozitsiya darslarida o'quvchilar naqshlar, amaliy san'at buyumlaridagi go'zallikni his qiladilar va o'zlari ham shunday kompozitsiyalar tuzishga harakat qiladilar. Shu maqsadda, bolalarga halq amaliy san'ati namunalari ko'rsatiladi, ularning shakl va ranglarini tahlil qilib beriladi. O'quvchilar o'zbek va qardosh halqlarning naqshlarini kuzatish va o'rganish orqali ularning shakl va ranglaridagi go'zalliklarni, shakl va rasm ranglarining garmonik birligini tushunadigan bo'ladilar. Ming yillar mobaynida ustadan-ustaga, qo'ldan-qo'lga o'tib, har jihatdan takomillashib, go'zallashib borgan halq san'ati namunalari bolalarni xayratga soladi va ularda tajribali ustalar kabi ifodali amaliy san'at asarlari yaratish ishtiyoqi paydo bo'ladi. Gullar, hayvonlar va parandalarni natura sifatida kuzatish va tahlil qilish jarayonida o'qituvchi ularning tuzilishidagi shakl, rang, o'lchovlari, harakatlaridagi nafosatni qayd qiladi.

O'quvchilarni tabiatdagi narsalarning yorqin va yaltiroqligi, nafis va tozaligi, ular bo'laklarining qaytarilishi yoki almashinishi, simmetrik tarzda joylashuvi to'lqinlantiradi. Tabiatdagi gullarning rang va shakllarining turli-tuman bo'lishi, kapalak va ninachilar, qushlarning engil parvozi, baxorgi va kuzgu manzaralarning chiroyi, manjuntolning suluvligi, maysazorlarning quyosh nuri ostida jilvalanishi, uy derazalarining kechg'i miltillab ko'rinishi hayajonlantiradi. Bolalarda bunday estetik his-tuyg'uning o'sishi, ularda predmet va hodisalar xususiyatlarini estetik baholash malakalarining shakllanishiga olib keladi. Bolalarning faoliyatlarida obrazli iboralarning, ya'ni "xushbichim", "quvonchli", "bayramdagidek" ishlatilishi ularda borliq va hodisalarni estetik idrok etish malakalari shakllanayotganligidan dalolat beradi.

O`quvchilarning estetik idrokini tarbiyalashda tabiatdagi rang gammalarining bolalar tomonidan idrok etilishiga alohida e`tibor beriladi. Bolalarni faqat rang nomlarini bilishlariga emas, balki ularni ko`ra bilishlariga, tevarak-atrofdagi chiroyli rang birikmalarini qidirib topishga ham o`rgatiladi.

O`qituvchi shoxcha va barg chiqargan daraxtlarni bolalarga ko`rsatish orqali yosh barglarni rangi och yashil va nozik ekanligini qayd etadi. Bahorgi yomg`irdan so`ng o`simlik barglarining tozaligini, ularni xuddi yuvib qo`ygandek ko`rinishi, ulardagi yomg`ir donalarining kumushdek yaltirab ko`rinishini takidlaydi. Kuz faslidagi tabiatda daraxt barglarining sariq va qizg`ish ranglarining oltin tusga kirganligini, to`kilgan barglarning shildirab “gaplashishi” obrazli ko`rinishda ifodalanadi. Bolalar o`z rasmlarida uy, daraxt, qushlar, hayvonlar, odamlar, transport vositalarini tasvirlaydilar. Bundan ular so`zsiz tasvirlanuvchilarning o`lchovlari, proportsiyalari, fakturasi, shakllari, rangiga duch keladilar va ularni rasmda kompozitsion jihatdan to`g`ri joylashtirishga harakat qiladilar. Bu esa ularning tuzilishidagi proportsionallik, mukammallik, maqsadga muvofiqlik haqida fikr yuritishga undaydi. Bolalar narsa va hayvonlarni shakl va rang jixatdan o`ziga jalb etadigan tomonlari, ularni qaysi tomondan chiroyli ko`rinishi, ularning yaxshi va foydali tomonlari nimadaligi haqida o`ylaydilar. O`quvchilar tabiatdagi narsa va hodisalar haqida o`ylar ekanlar, o`qituvchi o`z e`tiborini ularning tushunchasiga mos bo`lgan voqea va hodisalarning go`zalligi va mukammalligiga qaratadi. U go`zallik kechinmalari orqali bolalarni tevarak – atrofdagi hodisa va voqealarni baholay olishga o`rgatishga harakat qiladi, insonparvarlik, Vatanga muhabbat, mehnatga muhabbat his-tuyg`ularini uyg`otadi.

Manzarani bo`yoqlar yordamida chizishdan avval qalam yordamida uning alohida qismlarini chizish o`rganib olinadi. Tasvirning mazmunli va ifodali bo`lishida manzara elementlari: daraxtlar, bulutlar, tog`lar, joyning tuzilishi, shakllari katta ahamiyatga ega. Shuning uchun manzara chizishda tabiatni sinchiklab o`rganib chiqish talab qilinadi. Daraxtlarning har bir turi o`z tuzilishiga ega. Daraxtlar barglar tuzilishi va kattaligi bilan farq qiladi. Ularning shoxlari perpendikular yoki gorizontal o`sishi mumkin. Misol uchun olma daraxti. Bir xil

yoshdagi daraxtlar hammasi bir xil ko`rinishda, katta daraxtlarning shoxlari esa qalin, turlicha o`sgan bo`ladi.

Daraxtlarning har bir ko`rinishi bir-biridan farq qilishi bilan birga, rangi ham boshqacha bo`ladi. Qarag`ay, archa, terak, chinor kabi daraxtlarni taqqoslab, tashqi ko`rinishining qanchalik farq qilishini tuzilishi va siluetidan bilib olish mumkin.

Daraxtlarning siluetli tuzilish tasviri.

Har bir daraxtning xususiyatlarini o`rganib olish uchun asl nusxasidan ko`plab suratlar chizishga to`g`ri keladi. Bunday o`ziga xos xususiyatlar daraxtlarni tasvirlashning zarur shartlaridan biridir.

Manzarani chizishda chiziqli va havo perspektivasi qoidalari haqidagi bilimlarni aniq bilish talab etiladi. Bu ikki perspektiva turi manzarani tasvirlashda bir-birini to`ldiradi. Birgina chiziqli perspektivasi rasmda to`g`ri tasvirni bera olmaydi. Har bir narsa uzoqlashgan sari kichrayibgina qolmay, ko`rinishi, chiziqlari, yorug`ligi, rangi xiralashib ko`rinmay boradi. Daraxtlar bizga qanchalik yaqin bo`lsa, ular shunchalik aniq va ravshan ko`rinadi. Yaqindagi daraxtlar barglarining tuzilishini ham ko`ramiz. Uzoqlashganda aniq ko`rinmaydi, belgilari sezilmaydi. Shuning uchun ham bizga yaqin bo`lgan narsalarning aniq tuzilishlarini izchillik bilan chizamiz. Havo perspektivasi, narsalarning fazoviy

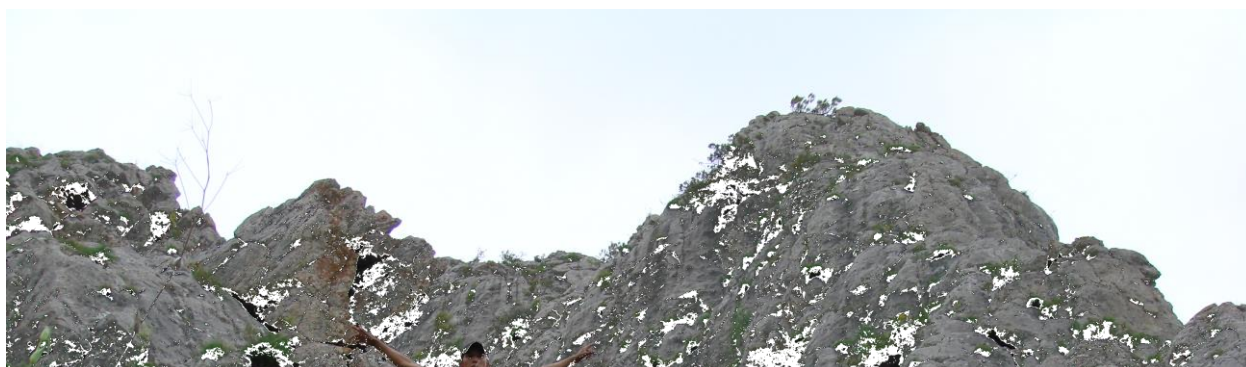
o`zgarishlari hisobga olinmay bajarilgan rasmlar tekis, yassi bo`lib chiqadi.

Manzarani maromida tasvirlab berish ham katta ahamiyatga ega. Manzara kunduzi, ertalab va kechqurun o`ziga xos ko`rinishga ega bo`ladi. Agarda manzara ertalab yoki kechqurun chizilsa va ular bir-biri bilan taqqoslashtirilsa, farqi yaqqol seziladi. Ertalab atrof go`yoki tutun bilan qoplangandek bo`ladi. Demak, ertalabki manzarani chizganda ort tomondagi ko`rinish biroz xiralashtirib tasvirlanadi. Oldinda joylashgan predmetlar tuzilishini biroz aniqroq qilib chizish kerak. Kechqurun esa aksincha, osmon tusida ko`pincha narsalarning tuzilishi aniqroq ko`rinadi. Havo bulut bo`lgan paytda yer, undagi narsalar xiraroq, qoraroq ko`rinadi.

Yorug` va soyaning farqi quyoshli va bulutli kunda ham, ertalab va kunduzi ham, kechqurun va oydin kechada ham ajralib turadi.

Suvdagi akslarni tasvirlash biroz qiyinchilik tug`diradi. Narsaning suvdagi aksi har doim o`z tusidan to`qroq bo`ladi va narsaning atrofi, chiziqlari, aniqligi kamayib boradi. Suv yuzasi notinch bo`lsa, aks ettirish yanada murakkablashadi. Manzarani ifodaviy tasvirlashni o`rganishga tabiat ko`rinishini har kuni chizish mashqi orqaligina erishish mumkin. Murakkab manzara chizishni boshlashdan avval uning ma`lum bir qismini chizishni o`rganib olish kerak. Manzara ko`rinishining oddiy bo`laklari, daraxtning bir shoxi, bir daraxt tanasi, ildiz qismini chizib o`rganish lozim bo`ladi. Bunda, ayniqsa, alohida daraxtni chizishga e`tibor qaratish kerak. Osmondagi bulutlarni chizish ham maqsadga muvofiq hisoblanadi. Manzara chizish yoki uning biron-bir bo`lagini tasvirlashga oid alohida qoidalar yo`q. Manzarani tasvirlash ham boshqa narsalarning asl nusxasini chizish kabi bajariladi.

“TOG` MANZARASI” MAVZUSIDA BAJARILGAN AMALIY ISHLARDAN
NAMUNALAR

UMUMIY XULOSA

Tasviriy san'at o'quv fani umumiy o'rta ta'lim fanlari ichida ma'naviy sog'lom avlod tarbiyasi masalasini ijobiy hal etishda keng imkoniyatlarga ega ekanligi bilan ajralib turadi. Chunki, aynan tasviriy san'at darslarida san'at va san'atkor olami, san'atning ijtimoiy vazifasi va o'ziga xos xususiyati, uning tasviriy ifodaviy «tili»ni o'rganib borish orqali o'quvchilar atrof muhit, tasviriy, amaliy san'at va me'morlikdagi go'zalliklarni ko'ra bilish, anglash, ularni baholash, qadrlash va muhofaza qilishni o'rganib boradilar. Shuning uchun ham tasviriy san'at o'quv predmetining bosh maqsadi o'quvchilarda estetik madaniyatni va badiiy tafakkurni yuksaltirish hamda tasviriy savodxonlikni tarbiyalashdan iboratdir.

Kompozitsiya yaratishning tayyorgarlik bosqichida o'quvchilar perspektiva, rangshunoslik yuzasidan olgan bilimlaridan keng foydalanishlari kerak. O'qituvchi vazifani tushuntirishda o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otishi darkor. Masalan, adabiy asarning mazmuni bilan bog'liq bo'lgan mavzuni ishlashda bolalar e'tiborini hikoya, masal yoki ertaklarning g'oyaviy tomoniga qaratadi. Natijada o'quvchilar asardagi asosiy narsa nima, undagi qahramonlar kimlar, ularning xarakteri va sifatlari qandayligini tushuna boshlaydilar. Mavzuni tushuntirgach, o'qituvchi asarning mazmuni haqida suhbat o'tkazib, vazifani aniqlashtiradi. Birgina mavzuni turli xil mazmunda har birini o'ziga xos ko'rinishda tasvirlash mumkin. Masalan, «Bizning qurilishlarimiz» mavzusiga o'quvchilar shaxsiy kuzatishlari orqali yig'ilgan materiallar asosida turli konstruksiyalardagi zamonaviy uylarni, har xil mashinalarni, turli ishlarni bajarayotgan odamlarni tasvirlashlari mumkin. Tajriba shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi mavzuni qanchalik keng va to'liq tushuntirsa, bolalar chizgan rasmlar shunchalik mazmundor va sifatli chiqadi.

Kompozitsiyaning umumiy sxemasi haqida o'ylayotgan bola nima qayerda tasvirlanishi, masalan, qaysi tasvir qanday yuzada, qog'oz sathining qayerida joylashishini, qanday ranglar bilan ishlanishini tasavvur qilishi, rasmda asosiy

narsa yoki obraz kim yoki nima bo'lishini bilishi kerak.

Kompozitsiyani tugatish jarayoni muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ba'zi narsalar rasmini to'g'rilash va aniqlashtirish orqali ko'pincha o'quvchi rasmning bir butunligini buzadi, natijada kompozitsiyada yorug', soya va yarim soyalarning rasmdagi o'zaro uyg'unligi o'zgaradi. Bunday hollarda o'qituvchining mo'yqalamni qo'lga olib, rasmni tuzatishi to'g'ri bo'lmaydi. O'quvchining xatosini tushuntirib, uning o'ziga rasmdagi xatolarni tuzatishni o'rgatish kerak. Tushuntirishda ko'rsatmali materiallardan, o'quvchilarning namunali rasmlaridan, rassomlar yaratgan suratlardan namunalar ko'rsatish yaxshi natijalar beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.-T., 1992.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. -T., 1997.
3. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T., 1997.
4. O'zbekiston Respublikasining Davlat ta'lim standarti, T.2003.
5. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisining 9-sessiyasida so'zlagan nutqi. - T.: Sharq, 1997. - 63b.
6. I.Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T., "Ma'naviyat" 2008.
7. S.Abdirasilov. Tasviriy san'at o'qitish metodikasidan amaliy mashg'ulotlarni bajarish. T., 1996.
8. B.Boymetov, S. Abdirasilov. Chizmatasvir. T., G'.G'ulom nomidagi nashriyot, 2004.
9. B.Ziyomuhammadov, Sh.Abdullayeva. Ilg'or pedagogik texnologiya: Nazariya va amaliyot. T., Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti, 2001.
10. J.Majidov. Tasviriy san'atdan maktabdan tashqari ishlar. T., 1983.
11. M.N. Nabiyev. Rangshunoslik. T., 1995.
12. R.Hasanov. Maktabda tasviriy san'at o'qitish metodikasi. T., «Fan», 2004.
13. O. Xudoyorova. O'zbekiston maktablarida tasviriy san'at o'qitish tarixidan. T., 1993.
14. N.Oydinov. Rassom-o'qituvchilar tayyorlash muammolari. - Toshkent; O'qituvchi, 1997.
15. B.Oripov. Tasviriy san'at darslari samaradorligini oshirish omillari. – Toshkent: O'qituvchi, 1978.
16. R.Hasanov. Tema asosida rasm chizish jarayonida estetik tarbiya. – Toshkent: O'qituvchi, 1980.
17. R.Hasanov. Uchinchi sinfda tasviriy san'at darslari. O'qituvchilar uchun qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 1988.
18. R.Hasanov. Tasviriy san'at. 1-sinf o'qituvchilari uchun darslik. – Toshkent:

Yozuvchi, 2002.

- 19 X. Egamov. Bo`yoqlar bilan ishlash. T., 1981.
- 20 S. Abdirasilov, N. Tolipov, N.Oripova. Rangtasvir. T., «O`zbekiston», 2006.
- 21 S.S. Bulatov. O`zbek xalq amaliy bezak san`ati. T., «Mehnat», 1991.
- 22 S.S. Bulatov. Amaliy san`at qisqacha lug`ati. T., 1992.
- 23 M.A. Mirzaahmedov. Boshlang`ich naqsh ishlash metodikasi. T., 1976.
- 24 Е.Кондахчин. Методика преподавания рисунка в средней школе. — Москва: Искусство, 1951.
- 25 В.С.Кузин. Основы обучения изобразительному искусству в школе. — Москва: Просвещение, 1977.
- 26 B.Z. Azimova. Badiiy-grafika fakultetida kurs ishi bajarish yuzasidan metodik tavsiyalar. T., 1989.
- 27 S. Abdirasilov. Tasviriy san`at metodikasi. T.: «Ilm-Ziyo», 2006.
- 28 B. Boymetov. Portret qalamtasviri. T.: Nizomiy nomli TDPU rizografi, 2001.
- 29 K. G`ulomov. Ashyolarga badiiy ishlov berish. T.: «Bilim», 2004.
- 30 B. Tojiyev. Qalamtasvir asoslarini o`rganish. T.: Nizomiy nomli TDPU rizografi, 1994.
- 31 N. Ten. Gips modellarining rasmi. T.: «O`qituvchi», 1994.
- 32 R.Hasanov. Tasviriy san`atni o`qitish metodikasidan amaliy mashg`ulotlar. O`quv qo`llanma. Toshkent, 2006.
- 33 S. Abdirasilov. Tasviriy san`at atamalari. T., 2003.

